

ДЕЙНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЛИЧНОСТТА. Дейност. Структура на дейността. Управление на дейността. Основни видове дейност

1. Общо понятие за дейност.

Активността, присъща на всяко живо същество, при човека придобива своеобразна проявление и специфичност, изразени в дейност (270-302). Дейността е сложно явление и като такова то бива изучавано от различни научни области. Обществената и същност се изучава като предмет от обществените науки; физиологичните механизми – от физиологията; психологията изучава психичните страни на дейността. Основна характеристика на дейността е нейната **предметност**. Изразът “безпредметна дейност” означава липса на смисъл. Резултатът от човешката дейност е определен продукт. Тъй като в повечето случаи това, което прави човек е за околните, за обществото като цяло и по-малко – за себе си (в което влага опита на другите), се приема че дейността има **обществен характер**. Индивидуалната дейност се възприема като част от обществената. Обществото, околните възлагат на всеки човек задачи и съблюдават изпълнението им. В този процес се осъществява контрол върху взаимодействията между хората в съответствие на изпълнителските им функции – изпълнения в конкретна група.

Основното е изучаване на индивидуалната дейност в системата на обществените отношения, съдържащи се в дадено общество в определен етап на историческото му развитие. Индивидуалната дейност е една от основните форми на реализация на обществените отношения. Според А. Н. Леонтиев дейността е реалната връзка между субект и обект с участието на субектната психична дейност – при извършване на всяка дейност индивидът възприема, запомня, мисли, внимава; в процеса на дейността у него възникват емоции, проявява волеви качества, формира отношения. Ако у индивида няма подбуждащи към действие мотиви, ако няма цели и наличие на активни психични процеси, отсъства дейност. В дейността се формират, развиват и проявяват всички психични състояния и процеси.

При изследване на дейността от позицията на психологията се вземат пред вид мотивите, целопоставянето, волята, емоциите.

Източник на активност както при човека, така и при животните, са **потребностите**, изразяващи зависимостта на индивида от конкретните условия в рамките на неговото съществуване и развитие (273-275). За разлика от живите същества, чиито потребности са свързани с “природните” стимули за тяхното съществуване (харна, защита, размножаване и пр.), човешките потребности са следствие от развитието на производството (дейността) и културата. За да удовлетвори собствените си потребности, човек съчетава исторически детерминирани от степента на развитие персонални и социални потребности. Социалното начало в тази комбинация се свързва с определеността на индивида като член на определена социална група или общност (в семейството, класа, колектива). Сама по себе си потребността не поражда съзнателна дейност, а по-скоро е причина за инстинктивно или интуитивно поведение. За да възникне целенасочена дейност, е необходимо да се

съотнесе потребността към предмета (явлението), което ще я удовлетвори. **Осъзнатата потребност се превръща в мотив.** В същото време авторът отбелязва, че целта на дейността не е равнозначна на мотива, който стои в основата и (с изключение на случаите, при които целта на дейността съвпада с мотива). Мотивът и целта формират вектора на дейността, определят нейната насоченост и величината на усилията, необходими за постигането и. Векторът мобилизира и организира системата от психични процеси и състояния (формиращи се и развиващи се в хода на изпълнението на дейността).

Мотивите, от позицията на дейността, се разглеждат като субективно преживени подбуди за дейност (сила, непосредствена причина за определено поведение). В общ вид, мотивът е субективно отражение на персоналната потребност и в същото време е обективно детерминиран. *Потребностите при човека диктуват поведението им.* Мотивационната сфера, свързана с потребностите, не е константно определена, а изменяема по отношение на времето. Тя впитавя в себе си както стремежите за постигане на определени цели и пренасочването към други, така и измененията на субекта на дейността. Важно е да се отбележи, че едни и същи мотиви могат да продуцират различни цели. Ако *мотивът* подбужда към определена дейност, то **целта** “конструира” дейността, определя нейната характеристика и динамика. Според Рогов, мотивът се отнася към потребностите, подбуждащи дейността, а целта се отнася към предмета, към който е насочена дейността и който в хода на нейното осъществяване трябва да бъде продуциран.

Целта на дейността е идеалната представа за бъдещия резултат, който по правило определя характера и стратегиите на дейността и поведението на личността (в случая поведението е пряко обвързано с дейността). Целта е резултат от индивидуалното развитие и натрупан индивидуален опит, сформира се в процеса на дейността и определя средствата за постигането и. Практически целта се явява звено в единната система от ценности и в този смисъл тя може да доминира или да бъде подчинена на други цели. В този смисъл в дейността на човека се разграничават *близки и далечни цели*. Ако човек се ръководи от близки цели, у него е възможно да се наблюдава отсъствие на далечни цели (перспективи на изпълняваната дейност). Хората, които имат близки цели, често са примитивни и не са привлечени от решаване на задачи с по-висока трудност. Човек, ръководещ се от далечни цели (и свързаните с тях мотиви), разглежда близките цели като етап в постигането на главната в дейността си цел. По силата на това, човек разглежда достигането на близките цели като предизвикателство, което с удовлетворяването им, обогатява данните за постигане на далечната цел. Неуспехите в този смисъл не отслабват, а напротив засилват стремежа към постигане на дългосрочната цел. По силата на това векторът цел-мотив се явява като регулатор на дейността.

Задачата на анализа на човешката дейност включва изучаване на предмета, условията и средствата, вплътени с психичната дейност на човека, чрез активирание на функциите на органите, участващи в извършване на дейността.

Процесът на пренасяне на външните реални действия във вътрешен “идеален” план се обозначава като **интероризация**. Интеоризацията оказва въздействие върху качествените промени в развитието на психичната дейност. В този смисъл дейността на

човека обединява външната (физическа) и вътрешната (психическа) страна на личността. Външната – движенията (вкл. и речта), с чиято помощ човек въздейства върху вътрешния свят (психичната дейност) и го регулира.

Предметната външна дейност може да бъде разгледана като **екстеоризация** на вътрешната (психична) дейност.

Дейността се свързва с последователността на **етапите** на процеса:

(във вътрешен план) Потребност – мотив – цел – задачи – (във външен план) – дейност – действие – операция – движение.

2. Структура на дейността.

Всяка човешка дейност притежава последователност в разгръщане на елементите на дейността, операционалност (смяна на различни операционни действия), мотивираност и физическа реализация на дейностния процес.

Специфичните човешки действия, формирани в хода на труда се означават като **трудова дейност**. Трудовата дейност е винаги целенасочена, съзнателна, свързана с производството на конкретен продукт, контролирана и винаги води до определен резултат.

В схематичен план дейността има следната структура:

Външни условия – вътрешни условия – дейност – резултати от дейността

Рогов приема, че в структурата на дейността се разграничават следните нива:

Действителност – действия – движения – предметни действия (операционални), премествания, комуникация (вербална и невербална), установки и промени в позата.

Предметните действия касаят предметите, техните свойства и промените, които индивидът нанася в тях (във вътрешен план) – вземане, преместване, складиране, с помощта на движения на тялото, ръцете и т.н.. Отчитат се характеристики точност, скорост, координираност, ловкост.

Човешките движения имат целенасочен характер, свързан с решаването на определена задача (за придвижване на предмет, част от тялото, за комуникация) и биват контролирани и координирани.

3. Управление на дейността.

Управлението на действията (всеки моторен акт) обхваща конкретната мускулна активност (насоченост, скорост и сила), сензориката (информация за изпълнението, обратна връзка, съотнасяне с образа на обекта). Осъществява се с активното участие на централната нервна система - мисловна дейност.

На принципа на динамичния стереотип се изграждат **навиците** (съзнателни, целенасочени и контролирани автоматизирани двигателни схеми: изградени върху движения (съставени от редица двигателни актове); сензорен контрол над действията; централно регулиране на действията. В основата на всеки навик стоят условно-рефлекторните връзки. За закрепване на вече изграден навик се изисква репродуктивното му използване. Влиянието на изградения навик върху овладяването на други действия, се обозначава като пренос на навика (майчиния език и овладяване на други езици).

Навиците и знанията формират **уменията** – познавателни, трудови, конструктивно-технически, организационни, операционално-контролни и др. Елементарните умения възникват по пътя на подражанието, колкото е по-сложна дейността, толкова по-малко успехът от изграждането им зависи единствено от подражанието и наблюдението.

4. Основни видове дейност.

▪ Игрова дейност

Активността на детето в хода на развитието му, под влияние на оказваните въздействия, придобива съзнателен и целенасочен характер.

Съществуват различни теории за играта, но всички се обединяват около идеята, че тя е форма на осъзнаване на действителността – овладява и преобразува действителността. Игровата дейност се различава от трудовата по:

- липса на практическа необходимост;
- отсъствие на обществено-полезен резултат;
- постоянно наличие на персонален интерес и непосредствена потребност;
- проява на спонтанно отношение към действителността;
- има силен емоционален заряд;
- отсъства плановост по отношение на крайния резултат;
- изразена привлекателност;
- съдейства за цялостното психо-моторно развитие;
- чрез нея се реализират редица разнообразни по характер потребности;
- може да се извършва във въображаеми условия и ситуации;
- позволява усвояване на различни социални роли и характерни действия;
- съдейства за развитие на речта, мисленето, волята, въображението и личността;
- води до усвояване на определени правила;
- съдейства за социализацията и общуването.

▪ Учебна дейност

Преходна дейност между игровата и трудовата. Характеризира се с: организираност, осмисленост, целенасоченост, осъществява се поетапно, свързано е с решаване на конкретни задачи и има когнитивна насоченост, води до изграждане на навици, умения и придобиване на познания.

▪ Трудова дейност

Трудът е социална категория и като такава тя е предмет на обществените науки. Психологията се занимава с изучаване на психологическите компоненти на трудовата дейност.

Трудовата дейност има не само техническа (изпълнителска) страна, но и мотивационна (показва личното отношение към дейността).

Трудът се свързва с изпълнението на определена професия (с широк или тесен, специализиран характер).

Професията се разглежда като “област, в която индивидът осъществява определени функции като субект на труда”, “общност от хора, заети с конкретни трудови функции”, “подготовка (знания, умения, навици и квалификация)”; “вид трудово- професионална дейност”.

Професиограмата (професионалната характеристика) има следната структура:

- Специалността, за която се отнася;
- Описание на основните дейности;
- Обема от знания, умения и навици на специалиста;
- Психофизиологични изисквания и противопоказания;
- Професионална вредност;
- Възможности за повишаване на квалификацията;
- Форми на стимулиране;
- Учебни заведения за подготовка на специалистите.

Професиограмата има съответна функционална натовареност; служи за правилното определяне на целите на висшите учебни заведения, за определяне на учебните планове; за разработване на система за психолого-педагогическа и методическа подготовка (натрупване и обогатяване на знанията, поетапно формиране на професионалните навици); служи за професионална диагностика и разработване на методика за определяне на професионалната пригодност; способства за засилване на личностния подход към формиране на бъдещия специалист и за разработване на система за поддържане и повишаване на квалификацията.

В. Шадриков разработва **методика за системен анализ на професионалната дейност**. В рамката на тази методика са включени следните нива, позволяващи извършването на анализ (299-302):

- ✓ *Личностно-мотивационен компонент* – позволява изучаване на потребностната сфера на личността и възможностите за тяхното удовлетворение, свързани с особеностите на специалността (професията). Според степента на взаимодействие между тези два компонента е възможно да се оцени нивото на мотивацията на професионално-трудоовото поведение на специалиста.
- ✓ *Компонентно-целев анализ* – позволява конкретизиране на целите и значението на всяко действие и операция в структурата на професионалната дейност. Системният подход дава възможност дейността да бъде разгледана и анализирана не само във външен (дейностен) план, но и във вътрешен (свързан с реализацията на психичните свойства и процеси, участващи в изпълнението на дейността).
- ✓ *Структурно-функционален компонент* – изучава принципите на организация и механизмите на взаимодействие в структурата на дейността на специалиста. Позволява извършване на анализ на връзките между отделните действия, значимостта на тези връзки и определяне на относителната им “тежест” спрямо всички отделни действени компоненти.
- ✓ *Информационен компонент* – позволява анализ на информационните единици, необходими на специалиста да извършва успешно професионалната си дейност. Информацията се разглежда като перманентно необходима и като текуща (информационен поток, разгърнат във времето), необходима в хода на изпълнение на професионалната дейност).
- ✓ *Психо-физиологичен компонент* – позволява анализ на функционирането на физиологическите системи, осъществяващи дейността (активационни и информационно-енергетични процеси).

✓ *Индивидуално-психологичен компонент* – позволява изучаване и анализ на личността на специалиста като субект на професионалната дейност.

Един от важните принципи в схемата на системния анализ на професионалната дейност е принципа за адекватност, определящ съответствието на професионалната дейност спрямо постигането на професионалните цели.